

ЖИНОЯТ ВА ҚИЛМИШНИНГ ЖИНОЯТЛИГИНИ ИСТИСНО ҚИЛАДИГАН ҲОЛАТЛАР.

Валиева Шохидохон Гофуржановна

Судьялар Олий мактаби

Аннотация: Мақолада адолатли қонунчиликда қилмишларнинг жиноятчилигини истисно қиладиган нормаларни ёритилган. Қилмишни жиноят деб тан олишни истисно қиладиган ҳолатлар таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: қонун, ҳаракат, жиноят, либераллаштириш, ўта зарурат, зарур ҳимоя, касб, хавф

Аннотация: В статье написано, что справедливое законодательство устанавливает нормы, исключая преступность деяний. Проанализированы обстоятельства, исключая признание деяния преступлением.

Ключевые слова: закон, деяние, преступление, либерализация, крайняя необходимость, необходимая защита, профессия, риск

Annotation: The article says that fair legislation establishes norms that exclude criminality of acts. The circumstances excluding the recognition of the act as a crime are analyzed.

Keywords: law, deed, crime, liberalization, extreme necessity, necessary protection, profession, risk

Мамлакатларда ривожлатиш адолат бор бўлсагина амалда бўлади. Бу борада мутаффакирлар, ҳуқуқшунос олимларнинг фикрлари, қарашлари келтирилган. Давлатимиз раҳбари томонидан олиб борилаётган сиёсатда суд-ҳуқуқ ислохотларига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Давлатимиз томонидан ҳозирги кунда суд-ҳуқуқ ислохотлари олиб борилаётган бир вақтда жиноят қонунчилиги ҳам тобора такомиллашиб, ривожланиб бормоқда. Жумладан, суд-ҳуқуқ тизимини либераллаштирилиши муносабати билан жиноят кодексига кўплаб ўзгартиришлар киритилляпти.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев ташаббуси билан илгари сурилган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегиясида қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш иккинчи устувор йўналиш сифатида белгиланди. Маълумки, мустақил ва холис судни талаб қилиш ҳар бир инсоннинг ҳуқуқи ҳисобланади. Бу ҳуқуқ Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 10-моддаси ва Ўзбекистон Республикаси қўшилган бошқа халқаро ҳуқуқ ҳужжатларида белгилаб қўйилган. Фақат мустақил судгина ҳар бир фуқаронинг ишини судда холис ва ошкора кўриш орқали топталган ҳақ-ҳуқуқларни ҳимоя қилиши мумкинлигига ишонч уйғота олади. Бу жиҳатдан, Ҳаракатлар стратегияси асосида амалга оширилган ислохотлар суд-ҳуқуқ

соҳасини демократлаштириш ва эркинлаштириш, суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини таъминлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга замин яратди.

Дарҳақиқат, қонун ижроси суднинг адолатлилигида кўринади.

Жиноят жамият учун ижтимоий хавfli содир этилган қилмишлир. Судда кўрилиб, жиноий жавобгарликка лойиқ деб топилган ишлар ўзининг объектив ва субъектив белгиларига кўра жиноий қилмишдан иборат бўлади. Лекин барча содир этилган қилмиш жиноят бўлавермайди.

Айрим ҳолларда бундай қилмишлар ижтимоий хавfli бўлмасдан, балки ижтимоий фойдали бўлиши ҳам мумкин. Бундай ҳаракатлар жиноят ҳуқуқида қилмишнинг жиноийлигини истисно қиладиган ҳолатлар деб аталади. Жиноят ҳуқуқида қилмишнинг жиноийлигини истисно қилувчи шундай ҳолатлар мавжудки, улар ташқи томондан жиноятга ўхшасада, бироқ жиноий жавобгарликка лойиқ, жиноят қонуни билан қўриқладиган муносабатларга зарар етказувчи ижтимоий хавfli қилмиш, деб топилмайди, аксинча ижтимоий фойдали ҳисобланади.

Қилмишнинг жиноийлигини истисно қилувчи ҳолатлар дейилганида жиноят белгилари мавжуд бўлса ҳам, жиноят деб ҳисобланмайдиган ҳаракатлар тушунилади. Бундай ҳолатларнинг Жиноят кодексидаги белгиланиши инсонпарварлик ва адолат тамойилларига амал килинганлигидан дарак беради. Бундай ҳолатлар ижтимоий фойдалилик ҳисобланади ва уларнинг содир этишига қонунда йўл қўйилган.

Жиноят кодексида қилмишнинг жиноийлигини истисно килидиган ҳолатларнинг белгиланиши: бир томондан жиноий репрессия чораларининг камайишига олиб келса, иккинчи томондан фуқароларнинг ҳуқуқий фаоллигини кучайтиради.

Жиноят қонунида, қилмишда жиноят кодексида назарда тутилган аломатлар расмий жиҳатдан мавжуд бўлса-да, лекин у ижтимоий хавfli, ғайриқонуний ёки айбли бўлмаса, қилмишнинг жиноийлигини истисно қиладиган ҳолатлар деб топилади, деб тушунча берилган³⁸.

Жиноят қонунида бир неча ҳоллар қилмишнинг жиноийлигини истисно қилувчи ҳоллар деб белгиланган.

Қуйидаги ҳолатлар, яъни кам аҳамиятли қилмишлар; зарурий мудофаа; охирги зарурат; ижтимоий хавfli қилмиш содир этган шахсни ушлаш чоғида зарар етказиш; буйруқни ёки бошқача тарздаги вазифани бажариш; касб ёки ҳўжалик фаолияти билан боғлиқ бўлган асосли таваккалчилик; жисмоний ёки руҳий мажбурлаш ёхуд қўрқитиш натижасида қилмиш содир этиш жиноятни истисно қилувчи ҳолатлар деб топилади³⁹.

³⁸ <https://lex.uz>.

³⁹ Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси., Т. Адолат. 2023

Жиноят кодексида ҳар бир қилмиш ва уни жиноятлигини истисно этувчи жиҳатлар кўрсатилган.

Жумладан, жиноят кодексида жиноят сифатида назарда тутилган қилмишнинг аломатлари мавжуд бўлса-да, ўзининг кам аҳамиятлилиги туфайли ижтимоий хавфли бўлмаган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик жиноят деб топилмайди⁴⁰.

Ҳаётда шундай қилмишлар учрайдики, унда қонунда назарда тутилган аломатлари мавжуд бўлсада, ўзининг кам аҳамиятлилиги туфайли ижтимоий хавфлилиги жуда кам бўлади, жабрланувчи учун етказилган зарарнинг миқдори деярли аҳамиятга эга бўлмайди. Шунинг эътиборига олиб, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 36 моддасида кам аҳамиятли қилмишлар тушунчаси берилиб, бундай ҳаракатлар қилмишнинг жиноийлигини истисно қиладиган ҳолатлар туркумига киритилган. Кам аҳамиятли қилмишлар қилмишнинг жиноийлигини истисно қиладиган ҳолатлар туркумига киритилган бўлса-да, ҳуқуққа хилофлиги, айбнинг мавжудлигига кўра бошқа қилмишнинг жиноийлигини истисно қиладиган ҳолатлардан фарқ қилади, бошқа турларига бундай хусусиятлар хос эмас ва улар ижтимоий фойдали ҳуқуқий ҳаракатлардир. Кам аҳамиятли қилмиш содир этилганида ижтимоий хавфли оқибат юз бермайди ёки қонун билан қўрикланадиган объектга жуда оз зарар етказилади. Қилмишни кам аҳамиятли деб ҳисоблашда объектив (қилмишни содир қилиш шароити, келиб чиққан оқибатнинг жабрланувчи учун аҳамиятга эга эмаслиги ёки оқибат келиб чиқмаганлиги) ва субъектив (айбнинг даражаси, жиноят қонуни билан қўрикланадиган ижтимоий муносабатга нисбатан жиддий зарар етказиш мақсадининг йўқлиги, ҳаракатнинг айнан оз миқдорда зарар етказишга қаратилганлиги ва ҳқ) ҳолатларнинг жами эътиборга олиниши керак. Масалан, вояга етмаган шахснинг бировнинг боғидан ўзи истеъмол қилиши учун оз миқдорда мева ўғирлаши, гулларни узиб олиши, зотли ҳисобланмаган каптар ўғирлаши, шўхлик, ўзини кўрсатиш каби ҳаракатлар шулар жумласидандир. Қилмишни кам аҳамиятли деб топиш учун бундай қилмиш билан боғлиқ барча ҳолатлар (айб шакли, жиноят содир этиш усули, мотив, вазият ва жиноят содир этиш босқичлари, жиноий оқибат оғирлиги, жиноят иштирокчилари, уларнинг иштироки даражаси ва ҳаракати)ни таҳлил қилиб чиқиш керак. Қилмишни кам аҳамиятли, деб топишда асосан унинг ижтимоий хавфлилиги даражасига эътибор бериш керак. Масалан, шахс жабрланувчини ўлдиришга ҳаракат қилса-да, унга ҳеч қандай зарар етказмаса, шахснинг бундай қилмиши кам аҳамиятли деб топилмай, балки одам ўлдиришга суиқасд деб топилиши керак. Қилмишнинг кам аҳамиятли эканлиги аниқланса, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 83-моддаси 1-қисми 2-бандига биноан иш бекор қилинади.

Жиноят кодексида зарурий мудофаа қилмишнинг жиноийлигини истисно этиши белгиланган.

Зарурий мудофаа институтининг тушунчаси ва белгиларининг жиноят ҳуқуқида берилиши ижтимоий адолатни амалга оширишда ғоят катта аҳамиятга эгадир. Жиноят ҳуқуқида зарурий мудофаа тушунчаси қонун билан муҳофаза қилинадиган объектларни жиноий тажовузлардан муҳофаза қилиш жараёнида тажовузкорга шундай зарар етказиш йўли билан амалга ошириладиган ҳуқуқий мудофаани ўз ичига оладики, бундай мудофаа зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб амалга оширилганида мудофааланувчи шахснинг жиноий жавобгарлигини келитириб чиқаради. Жиноят кодексининг 37- моддасида зарурий мудофаанинг қонунийлиги доираси ва шартлари, зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқишнинг ҳуқуқий ҳолати назарда тутилган. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 37-моддасига кўра: Зарурий мудофаа ҳолатида содир этилган, яъни мудофааланувчи ёхуд бошқа кишининг шахси ёки ҳуқуқларини, жамият ёки давлат манфаатларини қонунга ҳилоф тажовузлардан тажовузчига зарар етказган ҳолда ҳимоя қилиш чоғида қилинган ҳаракат, агар зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқилмаган бўлса, жиноят деб топилмайдиган. Зарурий мудофаа ҳолатида қилинган ҳаракат қонунга ҳилоф ҳисобланмайдиган, чунки ҳаётга, соғлиққа, жинсий эркинликка, мулкка ва бошқа жиноят қонуни билан қўриқладиган объектларга қилинган тажовузлардан ҳимоя қилиш ҳар бир фуқаронинг бурчи ҳисобланади ва зарурий мудофаа ҳолатида тажовузчига зарар етказиш жиноят ҳисобланмайдиган. Ҳар бир фуқаронинг ўзи, бошқа шахслар, давлат манфаатларини ва қонун билан қўриқладиган ҳар қандай бошқа ижтимоий муносабатларни ҳимоя қилиш ҳуқуқи Ўзбекистон Республикасининг Конституциясидаги бир неча моддаларда шахснинг дахлсизлиги билан боғлиқ нормалар мустаҳкамлаб қўйилган. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Конституциясида Республика фуқаролари шаъни ва обрўсига, ҳаёти ва соғлиғи, шахсий ҳаёти, эркинлиги ва қадр-қимматига қарши тажовузлардан судда ҳимояланиш, шахснинг шаъни ва обрўсига қарши тажовузлардан зарурий мудофааланиш ҳуқуқига эга эканлигининг белгиланганлиги ушбу масалани ҳал этиш учун раҳбарий аҳамият касб этади⁴¹.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят қонунида биринчи марта ҳар қандай фуқаро бошқа шахслар ёки ҳокимият органларига ёрдам сўраб мурожаат қилиш ёхуд тажовуздан ўзга йўсинда қутилиш имконияти бор-йўқлигидан қатъи назар, тўғридан-тўғри зарурий мудофаани қўллаш ҳуқуқига эгаллиги белгилаб қўйилади. Ҳақиқатан ҳам жиноятчиликка қарши кураш олиб боришда жиноят қонун билан қўриқладиган объектга қилинган тажовуздан қочиб қутилиш орқали эмас, балки жиноятнинг олдини олишга қаратилган қатъийлик билан қилинган ҳаракатлар орқали эришилади. Зарурий мудофаа ҳуқуқи ҳар бир фуқаронинг жиноят қонуни билан қўриқладиган ижтимоий муносабатларга

⁴¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т., Ўзбекистон. 2023 й